

СТАН ПРИБЕРЕЖНИХ ЗАХИСНИХ НАСАДЖЕНЬ Р. САКСАГАНЬ

Є.В. Поздній¹, М.А. Провоженко², О.О. Кобрюшко¹

1 - асистент кафедри ботаніки та екології

*2 - старший викладач кафедри економічної і соціальної географії
та методики її викладання*

ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет»

Вступ. Важливою складовою сталого розвитку є збереження та раціональне використання природних ресурсів. В Україні налічується 63119 річок, у тому числі великих (площа водозбору понад 50 тис. кв. км.) - 9, середніх (від 2 до 50 тис. кв. км.) - 63029. Загальна їх довжина становить 206,4 тис. км., з них 90% припадає на малі річки.

Гідрографічна мережа Криворізького залізорудного басейну представлена р. Інгулець з притоками, малими річками: Саксагань, Жовта, Зелена, Бокова, Боковенька та численними балками по дну яких постійно чи тимчасово течуть потічки, як от, наприклад, балка Ковальська, Червона, Кобильна та інші. Безпосередньо на території Кривого Рогу протікає одна з зазначених малих річок – Саксагань.

Мета роботи – проаналізувати сучасний стан лісозахисних насаджень р. Саксагань в межах м. Кривий Ріг. Стан середньої та нижньої течії р. Саксагань в основному незадовільний, вверх по течії стан кращий в межах допустимого. Характерні порушення - це побутові скиди та звалища, порушення водоохоронної смуги і як наслідок підвищення ерозійних процесів, які сприяють замуленню джерел, утворенню донних нашарувань і заростанню річок, що зменшує здатність їх до самоочищення.

Результати та їх обговорення. Річка Саксагань бере свій початок з джерела біля с. Малоолександрівка Верхньодніпровського району Дніпропетровської області.

Має 28 приток загальною довжиною 88 км. Ріка відноситься до категорії малих річок. Є притокою Дніпра II-го порядку, спочатку впадає в Інгулець. Витоки ріки розташовані на висоті 140 м., а гирло 31 м. Довжина басейну – 144 км., вододільної лінії – 250 км.

Ширина долини Саксагані дуже непостійна – від 0,5 до 4,5 км. У верхів'ї долина ріки V-подібна, нижче скринеподібна. Звужується в місцях зажимаючих виступів кристалічного фундаменту і розширюється на ділянках, де тектонічні блоки опущені. Глибина річкової долини у пониззі – 40 м. Заплава суха, зайнята луками, однобічна, місцями відсутня. Ширина заплави коливається в межах 0,1-0,3 км. Русло у верхній частині пряме, в нижній звивисте, а іноді й меандруюче (на улоговинноподібних ділянках). Правий берег доволі крутий, а в місцях виходів кристалічних порід – скелястий.

Ширина русла ріки в середньому 5-15 м., на плесах місцями розширюється до 20-40 м. Середня глибина Саксагані становила до зарегулювання 2,0 м. Швидкість течії водного потоку змінюється в залежності від фази водного режиму в межах 0,13-0,4 м/с. Середньорічні витрати води 1,8-2,5 м³/с. Витрати води в повідь можуть сягати 319 м³/с (1937 р.), а в межень знижуватись до 0,6 м³/с в серпні (1928 р.) і 0,442 м³/с у грудні (1932 р.). Середній багаторічний об'єм стоку дорівнює 30 млн. м³.

Середній похил ріки 0,76 м/км, в межах м. Кривого Рогу зменшується до 0,4-0,3 м/км. Коефіцієнт звивистості коливається від 1,27 до 1,85. Льодостав на річці нестійкий. Живлення ріки мішане, з переважанням снігового. Густина річкової сітки становить 0,23 км/км².

На р. Саксагань збудовано 3 водосховища (згори униз по течії) – Макортівське, Кресівське і Держинське.

Макортівське водосховище створене у 1958 р. Має площу 13,3 км², довжину 57 км, незначну ширину – до 0,35 км. Пересічна глибина становить 4,35 м, максимальна – 32,5 м. Повний об'єм водоймища 57,9 млн. м³.

Кресівське водосховище збудоване в межах м. Кривого Рогу в 1948 р. Площа водоймища 2,1 км², повний об'єм 10,2 млн. м³, середня глибина 1,8 м.

Самим нижнім водосховищем є Держинське. Знаходиться між РУ ім. Артема та Держинським районом м. Кривого рогу в меандрі ріки – так званому Галківському Куту. Споруджене у 1952 р. Площа водоймища 1,5 км², повний об'єм 2,6 млн. м³.

Води усіх саксаганських водосховищ призначені виключно для технічних цілей, хоча на їх берегах і розвинуті рекреаційні об'єкти – лісопарки, пляжі, профілакторії. Води також йдуть на зрошення дач та інших сільськогосподарських угідь, розвинуте рибальство.[3, с. 61–66]

Антропогенні трансформації русла ріки та річкової долини за глибиною від повних (знищення) до невеликих (дефункціонування). У Кривому Розі повністю знищено русло р. Саксагань протяжністю 2,7 км та 1,33 км² площі річкової долини. Нижня ділянка р. Саксагань довжиною 5,8 км як ріка не функціонує. Для ріки проритий дериваційний канал протяжністю 5,1 км, з якого води ріки впадають в Інгулець за 2 км нижче від колишнього природного русла.

Таким чином, загальна довжина зниклого русла р. Саксагань складає 3,8 км, площа зниклої річкової долини – 3,6 км².

Окрім цього, на річці є дві ділянки, де річкова долина в будові не змінена, але русло водотоку обрізане штучно проритими каналами випрямлення. Води Саксагані течуть по більш короткому шляху. Загальна довжина обрізаних русел складає 12,1 км. Іншими словами, в межах Кривбасу довжина ріки скоротилась на 9,6 км (6,6% всієї довжини) [2, с. 3–14].

Одним з заходів, необхідних для підтримки стану повітря, ґрунту та води на задовільному екологічному рівні є встановлення прибережних захисних смуг на водних об'єктах.

Норми та принципи встановлення прибережних захисних смуг описано в Водному кодексі України, який було прийнято в 1995 році. Цей документ сприяє формуванню екологічного правопорядку, забезпеченню екологічної безпеки, а також більш ефективному науково обґрунтованому використанню вод та їх охороні від забруднення.

Згідно Водному кодексу України, ст. 88, прибережні захисні смуги устанавлюються по обом берегам річок та навколо водойм вздовж урізку води шириною: для малих рік, ручаїв, балок, а також для водойм площею менше 3 га – 25 метрів. Якщо крутизна берегів дорівнює більше трьох градусів, мінімальна ширина прибережних захисних смуг подвоюється.

В межах населених пунктів прибережні захисні смуги формуються з врахуванням конкретних існуючих умов [1]. Незадовільний екологічний стан р. Саксагань диктує необхідність встановлення прибережних захисних смуг вздовж берегів.

Прибережні захисні смуги є природоохоронною територією та згідно ст. 89 Водного кодексу України в їх межах діє режим обмеження господарської діяльності. Загальна довжина русла р. Саксагань в межах адміністративних границь м. Кривий Ріг на даний час складає приблизно 40 км. Тобто, 30% басейну річки розташовано безпосередньо на території міста.

Загальна довжина берегової лінії складає в межах адміністративних границь м. Кривий Ріг більше 100 км. Берегова лінія річки що знаходиться під різними видами забудов дорівнює 6,5 % від її загальної довжини. Сільськогосподарські угіддя, що безпосередньо примикають до берега, займають приблизно 5 % берегової лінії.

Таким чином, приблизно 12 % берегової лінії р. Саксагань не підпадає під дію 88 статті Водного кодексу України у зв'язку з конкретними умовами, що склалися на даний час.

Довжина існуючих на даний час прибережних захисних смуг вздовж берегів Саксагані, що відповідають нормативам Водного кодексу України складає біля 20 км, тобто 20% від загальної довжини берегової лінії р. Саксагань.

Таким чином, можна констатувати, що на даний час лише 23% берегової лінії р. Саксагань в межах м. Кривий Ріг мають захисну лісосмугу відповідно нормативів Водного кодексу України.

Серед заходів по екологічному оздоровленню басейну р. Саксагань обов'язковим є створення прибережних захисних смуг. Загальна довжина берегової лінії, яка підлягає озелененню складає близько 75 км. При цьому, довжина берегової лінії, де крутизна берегів дорівнює більше трьох градусів, складає 6 км, або 8% від території озеленення.

Таким чином, на сьогоднішній день, для забезпечення підтримки стану повітря, ґрунту та води в басейні р. Саксагань в межах м. Кривий Ріг на задовільному екологічному рівні необхідно створити вздовж берегів річки прибережні захисні смуги (відповідно нормативів Водного кодексу України) загальною площею близько 2 км². Стійкість і захисний вплив захисних смуг в значній мірі визначаються підбором для них деревних порід і чагарників. В залежності від місцевих кліматичних і ґрунтових умов для захисних лісових насаджень степових районів встановлений склад деревних і чагарникових порід. Їх, головним чином відбирають за швидкістю зростання, розміром і формою крони, періодом і характером цвітіння, плодоношення.

Рослинність існуючих захисних смуг р. Саксагань характеризується переважанням мезоксерофітів і ксеромезофітів, до яких домішуються ксерофіти і мезофіти. Наявність вологолюбивих видів пояснюється тим, що вони входять до складу азональних фітоценозів, які сформувались в умовах додаткового забезпеченого ґрунтового зволоження, а підвищення ролі ксерофітів свідчить про специфічні степові посушливі умови.

Геліоморфи представлені майже однаковою кількістю світлолюбивих і частково вимогливих до світла видів. Тіньовитривалих видів взагалі немає. Це пояснюється тим, що насадження в посадці рідкі, з ажурною кроною, і тому на долю рослин припадає велика кількість сонячного світла.

Серед клімоморф домінують гемікриптофіти - рослини, у яких бруньки відновлення знаходяться у поверхневому шарі ґрунту і захищені рослинною підстилкою та снігом. Також на ділянках присутня рослинність, яка представлена високими кущами і фанерофітами - високими деревами. Серед трофоморф переважають мезотрофи (з середньою вимогливістю до живлення), до них домішуються мегатрофи (вимогливі до живлення) і найменшу частку складають оліготрофи, які не вимогливі до ґрунтових умов. Отже, умови в захисних насадженнях дозволяють зростати широкому спектру рослинності.

Висновки. Загальна довжина русла р. Саксагань в межах адміністративних границь м. Кривий Ріг на даний час складає приблизно 40 км. Тобто, 30% басейну річки розташовано безпосередньо на території міста. Загальна довжина берегової лінії складає в межах адміністративних границь м. Кривий Ріг більше 100 км.

Довжина існуючих на даний час прибережних захисних смуг вздовж берегів Саксагані, що відповідають нормативам Водного кодексу України складає біля 20 км, тобто 20% від загальної довжини берегової лінії р. Саксагань.

Таким чином, на сьогоднішній день, для забезпечення підтримки стану повітря, ґрунту та води в басейні р. Саксагань в межах м. Кривий Ріг на задовільному екологічному рівні необхідно створити вздовж берегів річки прибережні захисні смуги (відповідно нормативів Водного кодексу України)

Список використаної літератури

1. Водный кодекс Украины. – Киев, 1995. – 60 с.

2. Казаков В.Л. Антропогенні зміни гідрологічної структури Криворіжжя // Техногенез у поверхневих та підземних водах (Серія: Геологічне серед-ще антропогенної екосистеми). – Кривий Ріг: Октан Принт, 2006. – 57 с.
3. Природнича географія Кривбасу / [Казаков В.Л., Сметана М.Г., Шипунова В.О. та ін]; – Кривий Ріг: Октан-Принт, 2000. – 136 с.